

Bir ateistiň hapyzlyk günleri

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Bir ateistiň hapyzlyk günleri BIR ATEISTIŇ HAPYZLYK GÜNLERİ

• EZIZ NESİN 100 YAŞYNDА

Satiranyň ussady... Beýik ýazyjy...

Zyndanlara, sürgünlere, işsizlige, üstüne abanan howphatarlara garamazdan ýaşan bütin ömri-göreşi tutanýerlilik we aýgytlylyk geçen progressiw ynsan...

Agyr döwürleriň gaýduwsyz rewolýusioneri... Zehini, dili we galamy ötgür oppozisioner... Elindäki barjasyny-ýogunu hossarsyz çagalaryň bilimine harç eden gumanist pedagog... Watanyňň wepaly ogly... Hakyky ady **Mehmet Nusret** bolan **Eziz Nesiniň** çagalygy respublikamzyň döreýiš hekaýasyna çalym edýär. Ynha, onuň "gözýaşlary bagryny ezip geçen çagalygynyň hekaýaty... Kynçylyklar içinde geçen çagalyk... Onuň ilkiniji ynanc döwülmesi haçan bolduka?

Eziziň üç ýaşyndaky gyz jigisiniň aýaklary ysanokdy. Keseliniň ady ýeter-ýetmezlikden-esewansyzlykdan döreýän süňk hassalygy

- raşitizmdi.

Diňe adyny eşden lukmanlary görüp-gürleşip bolmaýan derejede "lýuks jandar" ýalydy.

Ölýän çagalar üçin "Berenem Alla, alanam Alla" diýilýärdi.

Hekimden, dermandan has beter kadaly iýmitlenme, bol-telki azyk bolan bolsady, jigisi düzeliп gitmelidi. Emma puly ýokdy. Eziziň ene-atasy pul tölemezden edip boljak ähli däri-dermanlary synap gördüler.

Enesine nesihat berdiler:

"Agşam namazynyň azanyna gygyrlan wagty çagany gonamçylyga äkidip, bir mazar daşynyň ýanyna taşlap gaýt. Yzyňa seretmän, ýeke damja gözýaş dökmän öýüňe gel. Yzyñyzdan geljek başga bir adam çagaňzy alyp öýňuze getirer..."

Her gije Ykbal ene gyzyny gujagyna alyp, Eziziňem elinden tutup "**Merkezependi Çürüklik**" gonamçylygyna gatnady.

Bu ýagdaý gyşa çenli dowam etdi, ene ejesi öwrülip yzyna bakdy, ne gyz jigisi aglady...

Bir gün... kakasy Abdyleziz bir alma uzatdy: "Seret oglum, bu almalary saňa Alla gönderdi, doga et!" Gyz jigisi kakasynyň gujagynda kiçijik tabytly öýden çykyp gitdi. Düşünmedi. Kakasy gyz jigginsi gara gutynyň içinde gonamçylyga taşlap gaýdandyr, olam gonamçylykda sagalyp, ylgaý-ylgaý öye geler öýtdi...

Birnäçe ýyl geçensoň "Gözýaşlaryň içinden geldim, meni satıraçy eden durmuşымdy..." diýipdi...

■ RABBIKE FERGAB

Ýaş çäklendirmesi ýokdy, ýöremäge ýaran her bir bala-çaga mekdebe gatnaýardы...

Mekdep metjide ýanaşyk kiçijik külbededi.

Sibýan mekdebine gidende dört ýaşyndady. İlkinji fesini (osmanly şapkalary, başgap) şonda geýdi.

Mugallymy ýasaýan raýonynyň ymamydy. Rahläniň öñünde aýbogdaşyny gurup, "Elif-ba" juzyny okady. Namaz sürelerini ýat tutdy.

Günlerde bir gün... "We ila rabbike fergab" diýip-diýmänkä başyndaky fes uçup gitdi. Bir seretse, fesi mollanyň taýagynyň

ujundady. Öye gidip aglady: "Mollam fesimi aldy." Ejesi: "Maşalla!.. Oglum fergaba gelipdir" diýip oglunu begençli ogşady.

Däp şeýledi. Molla ene-atalara çagalarynyň ýetişendigini şeýdip ýatladýardy we sowgat-salama garaşýardy. Bir uly legen börek berlip, fes yzyna alnardy. Ejesi bir legen börek bişirip ugradyp bilmän, gynanmak gynandy.

Kiçijikdi... baş ýarym ýaşyndaka kakasy bilen birinji gezek tarawa namazyna gitdi. Sejdä gidensoň başyny galymady, uklap galypdy...

■ GALIP HOJA

Sekiz ýaşyndady...

Kakasy jumga namazyna gidende ony Geredeli Aly Galip diýen biri bilen tanyşdyrdy.

Aly Galip arap, pars, fransuz dillerini we matematikany suwara bilyän ryfaýy we kadiri derwüşidi...

Şahyrdy, edebi tahallusy bolan **Galibi Nihani** bolan bu derwüş gimn hem düzerdi, hatdatdy...

Döwründen öñe giden aşa zehinli adam bolandygy üçin işan-mollalar bilenem, şeyhler bilenem arasy ýokdy. Şonuň üçin belli bir işleyän ýerem ýokdy. Ol Kasympaşanyň "Çürüklük" tekgesiniň çaklaňja otagynda ýatyp-turýardy.

Ökjesi ýyrtyk joraply, apgyrdy giden aýakgaply, ýarym aç-ýarym dok bu täsin adam puly bolmandygy üçin hammama-da gidip bilenokdy, şonuň üçin köplenç bitläp giderdi.

Mehmet Nusreti, ynha, şü Galip amjasy okatdy. Okamagy-ýazmagy şondan öwrendi. Soň arapça başladylar: Emsile, Bina, Maksut...

Hüsni-hat, ýagny güzel hat (hatdatlyk) sungatyny, kalligrafiýany öwrendi. Gurhan okama ylmyny-tejwidi öwrendi.

Galip amja ölemen kalýankeşdi, okuw sapaklary kofehanalarda-da dowam etdi ýördi:

- Ketebäni çek...
- Baplary sana...
- Zekeräniň ismi-faly?

Şol ikiarada... Galip amja kofehanadakylara Sokraty, Eflatuny, Aristoteli aýdyp berýärdi.

Möwlana Rumydan, Hajy Bekdaş weliden, Ibni Haldundan söz açýardy.

Soňra yzyna gaňrylyp, Mehmet Nusrete: "Müsellesi mütesawiýüladla (eşkenar üçburçlyk) çyz" diýip, sapagyna dowam ederdi.

Bir gün... tasdan deňze gark bolýardy. Galip hoja şol günden soň ony gimnastikadan taýýarlamaga başlady: has berk bedenli we çeýe bolmagy üçin! Emma...

Kakasy gynandy, nämemiş – gimnastika kapyrlykmyş!..

Galip amjası muny eşdip gaharlandy, pars dilinden okatmagy kesdi, fransuz dilini öwretmäge başlady!

■ ÜMÜR GAPLAP ALDY

Mehmet Nusret hapyz (kary) boldy.

Jüpbe geýdirdiler, başyna saryk bagladylar. Kasympaşa "Uly Camı" metjidinde öýle namazlaryndan soň Gurhan okady.

Diňläp oturanlar aglady we onuň tejwit bilyändigine haýran galdy. Hapyzdy, emma ýaşy kiçidi... Şeýle-de ejesi onuň agzyny beklemegini islänokdy. Kakasy hem onuň diňe orazanyň birinji we iň soňky günü agzyny beklemegine idin berdi. Eziz bolsa çagalygynda gününü sypdyrman agzyny bekledi we...

Remezansa käbir günler tekgede zikire gatnaşdy. Üstünde ak entary, hyrka, başında depesi tugraly arakiýe bardy. Semahananyň ortasynda on derwüş pyrlanýardy – olaryň biri Mehmet Nusretdi.

Derwüşler ýaňagyna ujy ýiti çiș batyrýardylar, olaryň biri – Mehmet Nusretdi.

Çagalygynyň hezilini görmedi. Çember, zypzyp, bilye, körebe, elbende, uzyneşek, birdirbir (çagalaryň oýnaýan milli halk oýunlary -t.b) oýnamady.

Ýazyjy ençeme ýyl geçensoň "Çaga bolup ýeke günüm ýok" diýmelidi...

■ ÖÝDÄKI ÖÑSUKSÝZLYKLAR

Ömürboýy bar iş-pişesi hazyna gözläp ýörmek bolan kakasy Abdylhamyt II-ni uçursyz gowy görýärdi. Mustapa Kemaly halanokdy we oña "**Kör Kemal**" diýýärdi! Tirkeşýänlerem şeýledi, onuň gatnaýan "Çürüklilik" dergähiniň şeýhiniň ogly Ankaradaky milli azat-edijilik hereketine gatnaşyjylaryň garşysyna söweşmek üçin (iňlisleriň döreden) "Kuwaýy Inzibatiýe" hereketine goşulyypdy.

Ýogsam bolmasa, onuň Galip amjasy "Kuwaýy milliyäniň" (azat-edijilik hereketini goldaýan watançylar) tarapyndady, garpylaşmagy (ýewropalaşmagy) goldaýardy. Medeniýeti öne tutýardy.

Ençeme ýyllar geçensoň meşhur ýazyjy şeýle diýipdi: "Galip amjam bolmasady, meni okadyp adam etmedik bolsady, men - häzirki men bolmazdym... Ejeme we oña ömürbaky minnetdardyrym..." Ejesi oglunuň hökümet mekdebine ("Mekdebi iptidaiýe" ýa-da "Iptidaýy mekdebi") bermek isleýärdi. Kakasy bolsa hökümetden geljek her peýdaly zada garşy çykýardy. Onuň ogly hökman hapyz, derwüş ýa-da sarykly molla bolaýmalydy.

Şol döwür "**tenassur**", ýagny "hristian bolmak" diýen söz bardy, kakasynyň pikiriçe hökümet mekdebine gidenler tenassur bolýardylar – kapyra öwrülýärdi...

Osmanly taryh sahnasyndan çekiliп, respublika gurulyпdy...
Kakasy nädip gaharlanmasyn: "Çürüklilik" tekgesiniň şeýhindен "postnişin" ejazanamasyny alypdy, ýagny indi onuň özüniň tekge gurmaga ygtyýary bardy. Edil şol wagtam respublikamyz tekgeleri uçdantutma ýapdy!..

■ WE RESPUBLIKA

Respublikamyz birnäce ýyllap işsizligiň derdini çeken Galip hojany Gebzäniň Balçyk obasyna mugallym edip ugratdy. Onuň şägirdi Mehmet Nusret hem respublikamzyň saýasynda ilkinji puluny gazandy: 50 teññe!

Kanunda bellenilen şartlere görä ymamlar synagdan geçmeli we synagdan geçip bilmedikleriň ymamlygy elinden alynmalydy. Mehmet Nusret Kasympaşanyň bazar meýdanynyň bir çetinde metjidiň ymamyna hepdede 50 teñňä "Tejwit" we arapça okatmaga

başlady.

Respublika Mehmet Nusretiň durmuşyny düýpgöter üýtgedi: 1924-nji ýylda Stambulyň Süleýmaniye raýonyndaky "Kanuny Sultan Süleýman Iptidaýy" döwlet mekdebine üçünji synpdan okamaga başlady.

Suratkeş bolmagy arzuwlaýardy... Ejesi bolsa onuň deňizçi ofiser bolmagyny isleýärdi...

On iki ýaşynda ejesi inçekesel (tuborklýoz) zeraýly aradan çykdy. Görgüliniň soňky sözi: "Oglum ýatymlaýyn okaýar, armanym ýok" boldy...

Darüşşafaka... we Kuleli harby gimnaziýasy...

Mehmet Nusret ofiser bolup ýetişdi.

Wagtyň geçmegi bilen **Eziz Nesin** boldy...

Üniformalı Aziz Nesin ailesiyle... kitapcy.ru

• **Mehmet Nusret öldi – Eziz Nesin ýasaýar**

- 1935-nji ýylda Kuleli harby gimnaziýasyny (liseýini) gutaryp Harby mekdebe (uçilişä) girdi.
- 1937-nji ýylda kiçi leýtenant çinini aldy.
- 1939-nji ýylda harby ylmy-tejribe mekdebinde okap ýörkä, bir gapaldan Stambul Çeperçilik akademiýasynyň hem talybydy.
- 1940-nji ýylda 3-nji diwiziýanyň ofisi bolup Muratla gitdi. Öylendi.
- 1941-nji ýylda Trakýada garnizonynyň ştabında işledi.
- 1942-nji ýylda Erzuruma geçirildi.

- 1942-nji ýylda uly leýtenant çinine galdy, işi Karsa geçirildi. Ilkinji çagasy Oýa dünýä indi.
- 1943-nji ýylda ikinji çagasy Ataş dünýä indi.
- 1944-nji ýylda işi Safranbola geçirildi. Safranboludan Stambula gelip Rami gyşlagyna ýerleşdi.

Ýolda geçi satyp esgerlerine iýip-içmäge zat alandygy we iki esgerine birugsat "uwolneniýe" (gysga wagtlaýyn rugsat) berendigi üçin "wezipesini hyýanatçylykly peýdalanmakdan" aýyplanyp üç aý gün azatlykdan mahrum edilip, goşunyň hataryndan çykaryldy.

- 1945-nji ýylda Stambul Nuruosmaniýede bakgalçylyk etdi.
- 1945-nji ýylda "Karagöz" gazetinde we "Yedigün" žurnalynda redaktorlyk, ýazyjylyk etdi.
- 1945-nji ýylda "Tan" ("Daň") gazetinde makalalar bilen çykyş edip başlady. Gazetiň redaksiýasynyň ýkylyp-ýumrulmagy bilen işsiz galdy.
- 1945-nji ýylda "Cumhuriyet" ("Respublika") žurnalyny çykarmaga başlady.
- 1946-njy ýylda Türkîyäniň Sosialistik partiýasyna agza boldy, soň öz islegi bilen partiýanyň hataryndan çykdy.
- 1946-njy ýylda **Ryfat Ilgaz** we **Sabahatdin Aly** bilen bilelikde "Markopaşa", "Merhumpaşa", "Malumpaşa" ýaly satiriki žurnallary çykardy. Ýazýan zatlary üçin polisiýa edarasynda saklanyp, on ýedi günlüp gynadylar.

ABŞ-nyň "Trumen doktrinasyna" garşıy çikan ýazgysy sebäpli on aý türmede oturdy.

- 1946-njy ýylda Bursa sürgün edildi.
- 1948-nji ýylda "**Eziznama**" kitabı sebäpli garkysyna iş gozgaldy, ahyrynda aklandy. Şol ýyl aýalyndan aýrylyşdy.
- 1949-njy ýylda Angliýanyň korolewasy **Yelizaweta**, Eýranyň şasy **Ryza Pehlewi**, Müsüriň patyşasy **Faruk** özleriniň mertebesini peseltdiji ýazgylary ýazmakda aýyplap, onuň garşysyna suda arza berdiler. Alty aý azatlykdan mahrum edildi.
- 1950-nji ýylda çikaran "Baştan" žurnalynda Pulitseriň "Marksist filosofiki dersler" terjimesi sebäpli 16 aý türme tussaglygyna we 16 aý sürgüne höküm edildi.

- 1952-nji ýylda Stambulyň Lewent raýonynda "Oluş Kitapevi" neşirýatyny açdy, neşirýat şowsuzlyga uçrady – batdy.
- 1953-nji ýylda Beýogly raýonysa "Paradi Fotograf" studiýasyny açdy, olam batdy.
- 1954-nji ýylda "Akbaba" žurnalynda ýazmaga başlady.
- 1955-nji ýylda Stambulda diasporalaryň öýüne we dükanlaryna garşıy gurnalan 6-7-nji sentýabr cozuşlarynda günäni çepçileriň üstüne atmak maksady bilen tussag astyna alyndy. Alty aý tussaglykdan soñ soraga hem çekmän türmeden boşadyldy.
- 1955-nji ýylda İlhan we Turhan Selçuk dagylar bilen "Dolmuş" žurnalyny çykardy. "Dolmuş" žurnalynda we "Yeni Gazete" gazetinde makalalar bilen çykyş edip başlady. Maşgala gurdy, öýlendi.
- 1956-njy ýylda Italiýada geçirilýän halkara bäsleşikde "**Altyn palma**" baş baýragyna mynasyp boldy. Üçünji çagasy Aly dünýä indi.
- 1957-nji ýylda Italiýada ýene ikinji gezek "Altyn palmany" gazandy. Dördünji çagasy Ahmet dünýä indi.
- 1959-njy ýylda "Akşam" gazetinde çykyş etmäge başlady.
- 1961-nji "Tanın" gazetinde çykyş etmäge başlady.
Ýazýan zatlary sebäpli "Balmumjy" türmesine girdi, dört aý tussaglykda saklanandan soñ aklandy. "**ZÜBÜK**" žurnalyny çykardy.
- 1962-nji ýylda Kemal Tahir bilen guran "Düşün" neşirýatyny näbelli sebäplere görä ýapdy.
- 1965-nji ýylda elli ýaşynda ilkinci gezek pasport aldy.
- 1966-njy ýylda Bolgariýa geçirilýän halkara ýumor ýaryşynda "**Altyn kirpi**" baş baýragyna mynasyp boldy.
- "Milliyet" gazetiniň gurnan "Karagöz Oyunu" bäsleşiginde baş baýragy eýeledi.
- 1969-njy ýylda Moskwada geçirilýän halkara satira bäsleşiginde "**Krokodıl**" baş baýragyny aldy.
- 1970-nji ýylda Türk dili guramasynyň baýragyna mynasyp boldy.
- 1972-nji ýylda hossarsyz galan ýetim çagalary okadyp yetiþdirmek üçin "Nesin" fonduny gurdy.
- 1974-nji ýylda Aziýa-Afrika ýazyjylar soýuzynyň "**Lotus**"

baýragyna mynasyp boldy.

- 1975-nji ýylda Türkiýäniň Ýazyjylar sindikatynyň başlygyna saýlandy.
- 1976-njy ýylda Halkara ýaryşda öñdeligi eýeläp, "**Hiter Petar**" baýragyna mynasyp boldy.
- 1978-nji "Uly iş taşlaýyış" ("Büyük Grev") we "Ýeke-täk ýol" ("Tek Yol") ýaly eserlerinde çepçileri tankyt topuna tutdy.
- 1978-nji ýylda "**Madaralı Roman**" baýragyny aldy.
- 1980-nji ýylda aýaly bilen aýrylyşdy.
- 1984-nji ýylda ABŞ-da geçen halkara toplanşyga pasporty alnandygy sebäpli gidip bilmedi.
- 1984-nji ýylda hökümət agdarylyşygyna garşy çykan "Progresiwleriň şikaýatnamasy" ("Aydınlar Dilekçesi") hereketini gurnady.
- 1985-nji ýylda PEN klubynyň hormatly agzalygyna saýlandy.
- 1989-njy ýylda Demokratik gurultaý geçirdi.

Döredilen "Demokratiýa gözegçilik komitetiniň" başlygy boldy.

1989-njy ýylda Tolstoý adyndaky altyn medala mynasyp görüldi.

1993-nji ýylda "**Aydınlık**" gazetini çykardy, gazetiň baş ýazyjysy özi boldy. Arasynda birnäçe ýazyjynyň we sungat işgäriniň bolan otuz ýedi kişiniň öldürilen Siwas gyrgynçylygyndan aman sypdy.

- 1995-nji ýylda Şwesiýada Bütindünýä parahatçylygyna goşan goşandy üçin ýörite baýraga mynasyp boldy.
- Hem... 1995-nji ýylyň 5-nji iýulynda Çeşmedäki kitap tanyşdyrma-gol çekip berme gününden soñ gije sagat 01:05-de aradan çykdy.

Wesýetinde dini depin edilmezligini sargady – "Nesin" fondunyň howlusyna jaýlandy...

Ateistdi... emma...

Yslama garşy gidenokdy, hiç bir dine we **ynanja garşy gidenokdy**.

Onuň garşysyna göreşen zady – **dini perdelenip edilen pyssypyjurlyklardy, dinçilikdi**.

Hudaýy – wyzdany boldy...

Yaşan ömründe jemi 110 eser ýazdy...

Garşysyna 300 gezek derňew işi gozgaldy. Jemi 5,5 ýyl türmede

ýatdy...

Hakyky ady bilen ýazmaga ýol berilmändigi üçin ýaşan ömründe ulanan edebi lakamlarynyň sany jemi 200-e ýetdi.

Nazym Hikmetden soñ dünýäde iň köp tanalýan ýazyjymyz boldy. Türk satirasyny ýer ýüzüne tanatdy...

• **BELLIK:** Ýokardaky hronologik maglumatlary Eziz Nesiniň "Beýle gelen beýle gitmez" ("Böyle Gelmiş Böyle Gitmez") kitabyndan aldym. Okanyňa degýän kitap. Hemmäñiziň Eziz Nesiniň kitaplaryndan 5-10-100 sanysyny satyn alyp, "Nesin" fonduna goşant goşsaňyz, ullakan sogaply işe goşant goşmagyňzy isleyärin...

Soner YALÇYN.

"SÖZCÜ" gazeti, 01.02.2015 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Edebi makalalar